

i určité zpochybnění často se objevujícího hodnocení současného stavu světa jako doby postfaktické.

V posledním panelu zazněla témata související s ochranou práva vlastnit majetek, práva na příznivé životního prostředí a vývoje práva na svobodný přístup k informacím v brněnské a štrasburské judikatuře; referáty zde přednesli *Pavel Uhl*, *Maxim Tomoszek*, *Vladimíra Pejchalová Grünwaldová*, *Alla Tymofeyeva* a *Katarzyna Żák Krzyżanková* za předsednictví *Jana Grince*. Nejen konstitucionalisty pak zaujalo srovnání české úpravy ústavní ochrany životního prostředí s brazilskou ústavou, úvahy o ústavní ochraně věcných práv k věci cizí nebo interpretační problém, na kolik mohou pozdější změny podústavního práva přivodit změnu výkladu ustanovení ústavního pořádku.

Vzhledem ke všemu výše uvedenému lze konstatovat, že vytčených cílů konference bylo dosaženo a že připravovaný sborník přednesených příspěvků, jenž má vyjít příští rok v nakladatelství *Wolters Kluwer*, obohatí zkoumání a používání našeho hlavního lidsko-právního katalogu v tuzemské právní vědě a praxi.

Jakub Dienstbier*

Zpráva z konference Emancipace dítěte v postmoderní společnosti. Možnosti a meze právní regulace dětských dluhů v kontextu poznatků společenských věd

Mezioborová konference *Emancipace dítěte v postmoderní společnosti* s podtitulem *Možnosti a meze právní regulace dětských dluhů v kontextu poznatků společenských věd* vzešla ze spolupráce tří ústavů Akademie věd České republiky (dále AV ČR): Ústavu státu a práva, Psychologického ústavu a Sociologického ústavu AV ČR. Po roce a půl odkladů, vynucených koronavirovou epidemií, se konference konala 4. října 2021 v noblesním prostředí Apollonova sálu Vily Lanna v pražské Bubenči.

Iniciátorem konference byl *prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš* z Ústavu státu a práva AV ČR. Cílem setkání odborníků zastupujících různé společenskovední obory bylo od počátku zabývat se návrhy na změnu občanského zákoníku, jejímž smyslem byla větší ochrana dětí před vznikem dluhů. Konference měla původně proběhnout ještě v době jednání o připravovaných návrzích, nakonec se však konala až po schválení novely, tedy zák. č. 192/2021 Sb., a po jejím nabytí účinnosti 1. července 2021. Novela, jež vznikla na základě návrhu Ministerstva spravedlnosti, mění občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o zvláštních řízeních soudních. Změny se týkají tří okruhů: způsobilosti dětí právně jednat, jejich deliktů způsobilosti a toho, z jakého majetku, je-li dítě odpovědné, se věřitel může uspokojit.

* JUDr. Jakub Dienstbier, katedra ústavního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Email: dienstbier@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4284-3159>. Za cenné poznámky a připomínky by rád autor poděkoval Petru Gangurovi, Filipu Hýždalovi, Jakubu Mehlovi a Janu Nešporovi.

Konferenci moderovali *JUDr. Karel Havlíček*, zakladatel Stálé konference českého práva a nakladatel, a *doc. JUDr. Bohumil Havel, Ph.D.*, vědecký pracovník Ústavu státu a práva AV ČR. Kromě moderátora *Karla Havlíčka* přivítal účastníky konference také *Karel Eliáš*. Konstatoval, že původní zaměření konference je ovlivněno skutečností, že novela občanského zákoníku již existuje a že otázka nakolik a kdy je dítě schopno posoudit otázku dluhů zdůvodňuje potřebu mezioborového přístupu.

Postupně zaznělo celkem sedm přednášek, které se stanovenému tématu věnovaly z různých oborových perspektiv. Nejprve byl předmětem zájmu stav výuky finanční gramotnosti, poté některé aspekty psychologického vývoje dětí, následoval pohled sociologů a nakonec také právníků.

Úvodem vystoupila učitelka matematiky ze Základní školy Vimperk *Mgr. Jana Doležalová* s příspěvkem *Výuka finanční gramotnosti na všech typech škol v České republice*. Škola, kde *Jana Doležalová* působí, klade velký důraz na výuku finanční gramotnosti již od první třídy. *Jana Doležalová* se vedle své práce věnuje také školení učitelů, aby byli schopni zařazovat prvky finanční gramotnosti do výuky. Ve své praxi pozoruje neuspokojivý stav výuky této látky na všech typech škol. Ten je podle jejich zkušeností výsledkem nesystematické koncepce finančního vzdělávání v České republice. Příprava učitelů na pedagogických fakultách v tomto směru má různou úroveň. Problematika se sice objevila v rámcovém vzdělávacím plánu, chybí však didaktika a učitelé si musejí poradit sami. Namísto Ministerstva školství spíše pomáhají obecně prospěšné společnosti nebo výukové materiály České národní banky.

Psychologický kontext, který je třeba u zkoumaného tématu brát v potaz, nastínil nejprve vývojový psycholinguista *doc. PhDr. Filip Smolík, Ph.D.*, z Psychologického ústavu AV ČR. Pro svoji přednášku zvolil téma *Chápání abstraktních pojmů a závazků u dětí a souvislost s jazykovým vývojem*. Upozornil na to, že právní závazky dětí by měly odpovídat vývojovým omezením dětí a dospívajících. Klíčové je, že právní závazky a vztahy mají vysoce abstraktní charakter. Záporná hodnota, tedy dluh, je přitom pro dítě obtížněji srozumitelná než kladná hodnota a závazky vůči společnosti jsou na pochopení složitější než závazky vůči lidem. Již tříleté až pětileté děti sice chápou slib, ale mnohem náročnější je pro ně pochopení závazku k instituci. O abstraktním a hypotetickém myšlení lze mluvit nejdříve od jedenácti let věku dítěte. Kupříkladu jen čtvrtina čtrnácti- až šestnáctiletých rozumí tomu, na jakých principech funguje banka. Teprve ve starším školním věku mají děti abstraktnější pohled na ekonomii a právo, ale přesto zatím omezený. Děti jsou vedeny k tomu, aby spoléhaly na dospělé. Proto se mohou stát obětí toho, co dospělí kolem nich říkají. *Filip Smolík* poukázal na to, že chápání závazku je jedna věc, ale schopnost řešit jej je věc druhá. Je třeba si uvědomit, že ačkoliv základní poznávací schopnosti jsou hotovy kolem čtrnáctého až patnáctého roku věku, schopnost řízení vlastního chování se vyvíjí až do devatenácti let. Problém představuje také skutečnost, že až patnáct procent populace má narušené jazykové a čtenářské schopnosti, na nichž osvojování abstraktních pojmů do značné míry závisí. Právní jazyk je přitom těžko dekodovatelný i pro vzdělané dospělé. Mladí lidé s poruchou jazykových schopností mají v důsledku toho potíže s finanční gramotností.

I následující přednáška vznikla v Psychologickém ústavu AV ČR. Dětská psycholožka *PhDr. Lenka Kollerová, Ph.D.*, přednesla příspěvek, který připravila společně s kolegyní *PhDr. Martinou Klicperovou, CSc.*, zaměřující se mimo jiné na psychologii demokracie. Autorky analyzovaly *Psychosociální rizika dluhů vzniklých v období nezletilosti*. *Lenka*

Kollerová vyšla z faktu, že k listopadu 2020 bylo vedeno 2 220 exekucí na nezletilé, z čehož necelá třetina připadala na děti na prvním stupni základní školy a další třetina na děti ve věku dvanácti až čtrnácti let, přičemž typicky se jednalo o dlužné částky menší než 2 000 korun. Takové exekuce podle názoru autorek nedávají smysl a ohrožují vývoj dětí. Je třeba mít na paměti, že nezletilý je součástí rodiny, která se významně podílí na vzniku dluhu, a pokud má omezené možnosti dluh řešit, je tedy podstatná sociální práce s rodinami dlužníků. Autorky se dále věnovaly rizikům vstupu do dospělosti s dluhovou zátěží. Jestliže mladí dospělí mají dluhy v období, kdy hledají uplatnění a zakládají rodiny, vede to k frustraci a úzkosti. Exekuce je nutí začít co nejdříve vydělávat. Tím roste riziko, že ustrnou na úrovni „pracující chudoby“, kdy mzda téměř nestačí na základní životní potřeby. Autorky varovaly před tím, aby finanční odpovědnost mladého člověka překračovala jeho kognitivní kapacitu, jeho finanční možnosti a schopnost zvládat zátěž. Nezletilí by měli být chráněni před zadlužením a rizikem exekucí, neboť dluhy a jejich vymáhání se často míjejí výchovným účinkem, nýbrž spíše ohrožují psychosociální vývoj a mohou vést k narušení důvěry ve svět dospělých a maladaptaci. Je třeba brát v potaz, že tyto problémy často postihují děti a mladé lidi ze znevýhodněného prostředí. Autorky zároveň poukázaly na význam demokratických principů, zejména bratrství, k němuž patří humanismus, slušnost a respekt. S tím souvisí společenská odpovědnost za sociální práci s dlužníky. Roli státních institucí u nás v této oblasti často suplují nestátní organizace.

Moderátor *Karel Havlíček* po zaznění příspěvku podotkl, že bychom neměli zaměřovat metodu za sankci, neboť exekuce není trest. Je to způsob, jak vymoci dluh.

O sociologických souvislostech problematiky dětských dluhů pojednal *Mgr. Karel Čáda, Ph.D.*, z Vysoké školy ekonomické v Praze a z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve svém příspěvku *Dětské dluhy a sociální vyloučení v kontextu zahraničních zkušeností*. Úvodem definoval *sociální vyloučení*, které je třeba chápat jako multidimenzionální koncept zahrnující ztížení přístupu na trh práce, nízký kontakt se sociálním okolím (například ghetta), zhoršený přístup k veřejným službám (tedy třeba k dobrým školám a zdravotní péči), řešení osobních situací a nedostatečnou politickou participaci. *Karel Čáda* dále charakterizoval pojem *rodiny v problémech*, což je rodinná situace, kdy ani jeden z rodičů nemá zaměstnání, nemají vzdělání, mohou se objevovat psychické problémy matky, nemoc či invalidita jednoho z rodičů a nízký příjem. Příspěvek přinesl srovnání existujících výzkumů týkajících se dětí a jejich zadlužení. Z výzkumů vyplývá, že dětství v zadlužené rodině znamená vyšší pravděpodobnost, že dítě bude šikanováno a že bude mít problémy ve škole. Dále má důsledky pro jeho mentální zdraví, způsobuje materiální deprivaci společně s nedostatečnou výživou, odchody ze vzdělání a akceptování nekvalifikované práce. S výše uvedeným souvisí také antisociální jednání dětí ze znevýhodněných skupin, impulzivní jednání, závislost na vrstevnících, nedostatek zkušenosti a neschopnost rozpoznat možné důsledky svých činů. Řešením by měl být rozvoj programů finanční gramotnosti, časová rezerva pro řešení dluhů a osobních financí na začátku dospělosti, dostupnost dluhového a právního poradenství. Cílem by mělo být spravedlivé vypořádání dluhu, které nebude mít na mladé lidi devastující účinky.

Další sociologický pohled nabídl ve svém vystoupení *Mgr. Lucie Trlifajová* ze Sociologického ústavu AV ČR. Ve své přednášce *Dětské dluhy jako hrozba narušení sociální koheze?* poukázala na to, že dluhy zviditelňují procesy sociální nerovnosti a polarizace ve společnosti a že způsob nastavení vymáhání exekucí, typicky u dětských dluhů, dopadá

disproporčně na chudé lidi. To zapadá do debaty o tzv. sankcionalizaci chudých, jež násobí znevýhodnění některých lidí ve společnosti. *Lucie Trlifajová* si položila otázku, proč k takovému disproporčnímu znevýhodnění chudých lidí dochází? V odborném sociologickém diskurzu je to stále častěji pojednávávané téma v souvislosti s tím, jak roste význam půjček a dluhů ve společnosti. Při hledání odpovědi je třeba si uvědomit problém iluze dluhu jako rovnoprávného vztahu. Tato iluze počítá s ideou odpovědného jedince, který však není zasazen do kontextu, ve kterém se rozhoduje. Debata o dlužících se redukuje na finanční gramotnost. Ta však nefunguje sama o sobě, není řešením, protože se nezaměřuje na příčiny. V debatě přehlédneme tři aspekty: strukturální socioekonomický kontext (chudoba), nerovné mocenské postavení (přístup k právnímu zastoupení, limity znalostí jedince) a způsob vnímání cílových skupin. Problémem jsou nízké příjmy, kdy lidé nedosahují na podporu od státu, ale zároveň je pro ně nemožné zaplatit i malý nečekaný výdaj. Nejvíce ohrožené jsou neúplné rodiny, lidé s nižším vzděláním, lidé s vysokými náklady na bydlení a lidé žijící v ekonomicky periferních regionech. *Trlifajová* upozornila na to, že životní start s exekucemi přináší pro mladého člověka nemožnost úspor, nemožnost dojíždění za vzdálenější prací, kolotoč dluhů a psychologické dopady. Ze situace znevýhodnění je obtížné vystoupit. Souvisejícím aspektem je také etnizace, kdy se ze sociální problematiky dělá problém kulturní. S tímto přístupem se řeší důsledky místo příčin a prohlubuje se polarizace společnosti.

Příklady ze své praxe předložila veřejná ochránkyně práv Slovenské republiky, působící také na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, *prof. JUDr. Mária Patakyová, PhD.* V příspěvku s názvem *Verejný ochranca práv SR a ochrana práv detí* seznámila se svými konkrétními zkušenostmi a obecně s možnostmi působení veřejného ochránce práv ve vztahu k ochraně práv dítěte. Vysvětlila, že působnost veřejného ochránce práv se váže ke dvěma základním okruhům: jednak jde o působnost ve vztahu k orgánům veřejné správy a veřejné moci, jednak o působnost ve vztahu k základním právům a svobodám. Jedná se tedy jen o ochranu ústavou garantovaných práv. Veřejný ochránce práv není v právním systému Slovenské republiky jediným, kdo se stará o právní ochranu. Existují i další orgány, a tak by se mohlo zdát, že i ochrana dětí je takto dostatečně zajištěna. Tak tomu ale není. Ve vztahu k orgánům veřejné správy má ombudsman velmi omezené možnosti. Nejčastěji se zabývá průtahy v soudním řízení. V oblasti sociálněprávní ochrany dětí spočívá agenda veřejného ochránce práv hlavně v přezkoumávání činnosti pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Většinou se neshledá pochybení pracovníků, ale spíše je nalezen problém v rodičích, kteří si přes své děti vyřizují účty. *Mária Patakyová* vymezila problémové oblasti týkající se dětských dluhů. Jde o dluhy vznikající v občanskoprávních vztazích, dále o dluhy na základě způsobené škody a dluhy vznikající při správě majetku dítěte. Příkladem mohou být kompenzační příspěvky, s nimiž mohou nakládat rodiče, ale je-li třeba je vrátit, případný dluh patří dítěti, které se tak ocitá v dluhové pasti. Je špatné, když samotný systém dělá z dětí dlužníky. Je to i případ dětí jako daňových dlužníků, když jim vznikne dluh na dani z komunálního odpadu. Ústavně konformním výkladem se totiž má dojít k tomu, že dítě se takto dlužníkem stát nemá.

Blok přednášek uzavřel *Karel Eliáš* referátem *Dítě ve spleti pohledávek a dluhů*. Zaměřil se na privátní sféru, nikoli na dluhy v oblasti upravené veřejným právem. Nejprve charakterizoval smluvní a delikttní odpovědnost. Zatímco způsobilost k právům a povinnostem vzniká dítěti již jako nasciturovi, způsobilost právně jednat začíná později. V kontinentál-

ním právu jeden přístup staví podle vzoru římského práva na věkových hranicích. Druhý bere ohled na faktickou úroveň vyspělosti. Tak je to i v naší úpravě. Občanský zákoník však současně stanovil, že rodiče mají právo chování dítěte usměrňovat výchovnými prostředky, uzavírání určitých smluv nevyjímaje. Novela, kterou se konference zabývá, zavedla do úpravy způsobilosti dítěte uzavírat smlouvy nové právní pravidlo, že i když je dítě oprávněno samostatně uzavřít smlouvu, mohou si rodiče vyhradit ke kontraktaci souhlas. Bez něj se smlouva nestane účinnou. Novela ale mlčí o tom, zda rodiče mohou dítěti uzavření smlouvy vůbec zakázat. *Karel Eliáš* upozornil na podstatný fakt, že příčinou novelizačního zásahu do občanského zákoníku byly vady justiční práce. Soudy ve věcech dětských dlužníků často přehlížely, že jde o nezletilého. Nejednou vydávaly platební rozkazy. Pokud braly v úvahu nutnost zastoupení dítěte, jednaly s jeho rodiči, kteří se ale při správě jmění dítěte nechovali jako řádní hospodáři, když se vymáhání dluhu dostalo až k soudu, a tudíž se ocitli s dítětem v zájmové kolizi. V obou těchto modelových situacích šlo o porušení hmotného i procesního práva. Příčina závad se neřešila, ale východisko se hledalo ve změně zákona. Přínos novely je v úsilí zajistit, aby dítě vstoupilo do dospělosti bez dluhů. Novela však zasáhla i do úpravy deliktivní odpovědnosti, ač k tomu nebyl silný důvod. Nová úprava stanoví, že nezletilým vzniká povinnost nahradit škodu od třinácti let. Mladší nejsou za škodu odpovědní, ani když jsou s to ovládnout své chování a posoudit jeho následky. Výjimka dopadá na skutky povahy úmyslného trestného činu, spojované se způsobením škody alespoň 10 000 korun. Jinak dítě odpovědné není, ani když schválně rozbije spolužákovi mobil za tři tisíce. Za nedbalost dítě mladší třinácti let neodpovídá vůbec. Ale již desetileté dítě může být jako cyklista samostatným účastníkem silničního provozu. Z nedbalosti může způsobit dopravní nehodu, při níž třeba zemře jiné dítě. Co říká zákon jeho rodičům? Že na své neštěstí mají hledět jako na vyšší moc? V určitých případech zákon počítá, že škodu způsobenou dítětem uhradí jeho zákonní zástupci nebo ti, kdo nad ním zanedbali dohled. K tomu ale nedojde vždy, děti osmileté a starší není možné hlídat na každém kroku. Novela chrání děti, ale nemyslí na poškozené. Nemyslí ani na to, jaké sociální důsledky to může vyvolat. Nedávno byly zaznamenány případy dětských gangů, například v Táboře, ale i jinde. Jejich členové věděli, že na ně trestní právo nemůže. Inu, teď se dozví, že na ně nemůže ani civilní právo. Závěrem *Eliáš* položil otázku, nakolik se změnou zákona dají odstranit sociální problémy, jejichž příčina je někde jinde než v legislativě.

V navazující diskusi *Filip Smolík* v odpovědi na dotaz ohledně relevantnosti stanovených věkových hranic poukázal na to, že společnost je stále komplikovanější, mimo jiné i v důsledku používání technologií. Děti jsou konfrontovány se složitějším světem a s abstraktnějšími koncepty. Jejich psychologická kapacita, daná zráním mozku, je však neměnná.

Prezidentka Unie rodinných advokátů *JUDr. Daniela Kovářová* ve shodě s *Karlem Eliášem* upozornila na to, že kdyby soudy respektovaly Úmluvu o právech dítěte a participační práva dětí, většina případů by nemohla skončit rozsudkem a vznikem dětského dlužníka. Také podtrhla význam výuky finanční gramotnosti a zmínila etický problém reklam na půjčky. Jedním z dílčích řešení problému by mohla být pomoc státu s odkupem pohledávek.

Lucie Trlifajová v diskusi promluvila o bludném kruhu, který pro některé lidi vzniká po tom, co si vezmou první půjčku a následně si berou další, aby splatili tu předchozí. Je nutné změnit nastavení systému tak, aby se těmto lidem například insolvenční mohlo

pomoci. Tak jim zůstane pocit důstojnosti. Jinak nastoupí rezignace, kdy dlužníci nejsou schopni hájit své zájmy a nemají ani energii zpochybňovat problematické dluhy. *Martina Kličperová* v souvislosti s tím připomněla odpovědnost občanské společnosti.

Právním pohledem na problematiku reagoval *Karel Havlíček*: dluh může být důsledkem smlouvy nebo deliktčního jednání. Nelze zaměňovat náhradu škody a trest, jinak by právo nemělo smysl. V podobném smyslu se vyjádřil vysokoškolský učitel a advokát *doc. JUDr. Filip Melzer, Ph.D., LL.M.*, který upozornil na to, že exekuce nemá být trestem – je to jen způsob vymáhání. Skutečným problémem je nárůst dluhu. Stávalo se, že přirůstaly částky, které byly neadekvátní (např. při vymáhání jízdného). Za důležitý považuje problém, když člověk vstupuje do dospělosti se zátěží v podobě dluhu. Formulace novely je podle jeho názoru nešťastná.

Opačný názor zastával *Martin Matas* z Ministerstva spravedlnosti. Uvedl, že na jednu stranu u dětských dluhů šlo většinou o jízdu na černo, dříve i o poplatky za odpad nebo dluhy u telekomunikačních služeb způsobené rodiči. Rodiče měli tedy vliv na vznik dluhu, přesto soudy nerespektovaly participační práva dítěte a nevěšimaly si střetu zájmů. I když často soudy postupovaly špatně, spočíval problém částečně i v právní úpravě. Soudy se někdy snažily dětem pomoci, ale před novelou musely rozhodnout tak, že dítě je zodpovědné za dluh. Novela napomáhá tomu, aby dítě již nebylo postihováno za konání třetích osob. *Karel Eliáš* ve své reakci s touto interpretací nesouhlasil a označil ji za soudní výklad, který neodpovídal zákoníku.

Na závěr *Karel Eliáš* poděkoval účastníkům konference, ať již byli přítomni osobně, nebo sledovali stream,¹ a konstatoval, že mezioborová debata o tomto tématu je účelná a má své místo.

Lze jen litovat, že konferenci oproti původnímu plánu neotvíral příspěvek advokátky a zakladatelky projektu Děti bez dluhů *Mgr. et Mgr. Aleny Vlachové*, která se nemohla konference zúčastnit. Její charakteristika příčin vzniku dětských dluhů a praktické zkušenosti s postojí soudů, exekutorů, advokátů a věřitelů k dětským dlužníkům by jistě vítaně přispěly ke komplexnosti pohledu na zkoumanou problematiku. Přesto díky všem přednášejícím i diskutujícím konference potvrdila smysl mezioborové komunikace. I když zákonitě někdy dochází k terminologickým kolizím, otevřená diskuse se snahou si porozumět je cenná a prospěšná. Zároveň je z konferenčního jednání patrné, že ani po novelizaci občanského zákoníku diskuse o dětských dlužnících nekončí.

Zdena Žáčková*

¹ Záznam konference je dostupný z: <<https://www.youtube.com/watch?v=e0NeoN6okvE>>.

* PhDr. Zdena Žáčková, Ph.D., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: zdena.zackova@ilaw.cas.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4389-2371>. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122. Autorka děkuje Karlu Eliášovi za cenné připomínky.